

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Miért van az, hogy ha szembetalálsz magad egy gyászjelentéssel, azon nem a megboldogult neve érdekel mindenekelőtt, hanem azt a bizonyos egyjegyű, kétjegyű, esetleg háromjegyű számot keresed a gyászlapon, amely a szócska után áll: ÉLT . . . A számok leggyakrabban kétjegyűek, kétjegyűek, akárcsak a te leélt éveidnek a száma. Tudod, hogy ez a szám egyszer valahol megállapodik, végleges lesz s ugyanúgy felkerül egy gyászlapra, amilyen előtt most állsz. S tudod, hogy akit akkor megállít egy pillanatra az a gyászlap, ő sem a nevedet fogja mindenekelőtt keresni azon a lapon, hanem azt a bizonyos számjegyet. Miért? Talán mert az embert még ilyen helyzetben is az önnön sorsa érdekli, nem azé, akinek az e világból való távozását a gyászlap hírül adja. Hiszen őt, a megboldogultat nem is ismerted, a legelső reflexed nem is arra irányult, hogy megnézd, ki a halott. Mert előfordulhat ugyan, hogy valamelyik ismerősöd, mégse ennek a lehetősége merül fel benned, elsősorban nem erre vagy kíváncsi, hanem arra, amiről itt beszélünk: hogy hány éves korában érte a megboldogultat a halál. S ezen belül is legszorongatóbban az, vajon az elhunyt korban milyen közel volt hozzád. Az évei száma megegyezett-e a tiédde. Ha néhány évvel korábban távozott, mint ahány éves te vagy, hát valamicskét sajnálkozol, ha viszont néhány évvel előtted járt, felsóhajtasz: vajon te megéred-e azt a kort? Miután ez egyetlen pillanat alatt átvillan az agyadon, a megboldogultnak megadod a neki kijáró tiszteletet, megkeresed a gyászlapon a nevét, meg azt is, hogy mikor és hol temetik el (ha már el nem temették, mert

megesik, hogy egy kinnfelejtett régi, „lejár” gyászlap állított meg az utcán), majd kissé magadba szállva folytatod az utat, miközben egy csöppnyit meg is vigasztalódsz: te még itt vagy, járod az utad . . .

*

Elszántan üget a költő célja felé. Utána kiáltok. Mintha nem hallaná. Már-már beérem, amikor ismét rákiáltok: állj már meg, az istenért! Végre megfordul. Az arca nem valami vidám.

– Ebben a rohadt városban már alig lehet magyar szót hallani! – mondja úgy, mintha ennek épp én lennék az oka.

– Most hallhattál, mégse nagyon akartad meghallani – válaszolok nem a legbarátságosabb hangomon.

– Beszéljünk inkább másról, jó? – vág vissza, mintha nem éppen ő horkantotta volna fel a témát.

De ha egyszer már fölhorkantotta, folytassuk.

Annál inkább, mert ebben a „rohadt” városban csakugyan mind ritkábban lehet hallani magyar szót.

Ezt a „rohadt” várost Újvidéknek hívják. Valamikor négy neve is volt. Valamikor, nem is olyan túl régen, az utcán gyakran lehetett hallani magyar szót, hiszen az akkori, a nyolcvan év előtti városnak csaknem egyharmada magyar volt, de rajtuk kívül a nem magyarok is meg tudtak szólalni, és meg is szólaltak ezen a nyelven, ha úgy hozta a szükség vagy az illendőség. Az itt élő emberek valahogy hajlandóságot mutattak egymás nyelvének a megismerésére, elsajátítására, pedig annak idején senki se biztatta és buzdította őket a testvériség–egység eszméjének a követésére. Természetes volt, hogy megtanulják egymás nyelvét. Nemcsak ebben a városban, ennek a határain túl is. A jobb módú szerb, német vagy magyar kereskedők, iparosok gyermekeiket a nyári vakáció idején idegen nyelvi környezetbe küldték, ahogy ma mondanánk, környezetnyelv tanulása céljából. Ők voltak a cseregyerekek. A magyar legénykét vagy lánykát néhány hónapra német család fogadta vendégül, ugyanennek a családnak a csemetéjét pedig magyar sógorok vagy jó barátok. Így folyt annak idején a „környezetnyelv” oktatása. Sajnos, ez a gyakorlat azóta teljesen megszűnt vidékünkön.

De térjünk vissza Újvidékre, Újvidékhez.

Morózus költő barátomnak igaza van: ebben a városban már alig lehet magyar szót hallani. Azt a keveset is többnyire az itteni piacokon áruló moholi, péterrévei, szabadkai, kupuszinai kofáktól. A helybéli magyarok, ha találkoznak is az utcán, mind csendesebbek.

Egy vasárnap délelőtt azonban szokatlan dolognak voltam a fültanúja. Végigballagva a sétálóutcán, a „Zmáj Jovinán”, minden irányból magyar hangok ütötték meg a dobhártyámat. Mi történt itt? Zentai vagy kanizsai kirándulók lepték el az utcát? De ezek az egymásba karoló, egymást támogató idős nénikék, botjukra támaszkodó bácsikák aligha lehetnek idetévedt adai vagy csantavéri turisták, ezek mind helybéliek, tősgyökeres újvidékiek, ez már azokból a hangfoszlányokból is megállapítható, amelyek eljutnak hozzám. Hiszen minden beszélgető pár helybéli dolgról tárgyal, vagy a főtéri templomban az imént elhangzott prédikációt boncolgatják. Minden kétséget kizáróan helybéliek tehát ezek a nénikék és bácsikák, és a susmogásukról ítélve magyarok.

Hát persze, esik le végre a tantusz. Most lett vége a vasárnap délelőtti magyar istentiszteletnek. A templomból kiáradó hívók egy pillanatra ellepik a város főterét, a sétálóutcát, s aki épp ekkor csöppen ide, csodálkozhat magában. Egy pillanatra az a benyomása, az az illúziója támad, mintha a városban még élnének magyarok. Vagy csak a rég elhunytak szelleme árasztotta el a főteret?

*

Ha elindulunk Pacsértól lefelé, a Krivaja, a Bácsér – vagy ahogy az egykori Nagyhegyes „riadt veremlakói” hívták Vigh Rudolf szerint ezt a kanyargó patakot, az Ügyeske völgyében a torkolatig, Szenttamásig, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy ennek a patak völgynek gazdag kaszálóföldjei nemcsak dús füveket teremnek, hanem bőségesen tollforogatókat is. Ezúttal csak a magyar anyanyelvűeket próbáljuk összeszámolni, minthogy a szóban forgó patak völgynek mind ez ideig a magyarok alkotják a lakosság zömét, a szláv népesség ez irányú „terméséről” nincsenek adataink, mint ahogy az innen elmenekült, elhajtott, kitelepített németekről sem. Azokat a személyeket számoltuk tehát össze, akik a Krivaja völgyének valamelyik településén születtek vagy hosszabb-rövidebb ideig itt éltek, innen elvándorolva is ide kötődtek s írással (is) foglalkoztak, foglalkoznak. Magyarán: a Krivaja-völgyi írókat, tollfor-

gatókat. A listánk aligha lehet teljes, mert a kiindulóponton, Pacséron csupán Szombathy Bálintot találtuk, meg Pénovátz Antalt, holott bizonyosra vehető, hogy vannak vagy voltak ott még rejtőzködők, akiktől máris elnézést kell kérnünk, miként mindazoktól, akik ebből a névsorból, szándékunk ellenére, kimaradtak. A következő falu a Bácsér völgyében Ómoravica, itt bukkan fel Vankó Gergely, Mirnics Zsuzsa, Bada István, Torok Csaba, Majoros Sándor, Fekete J. József, Varga Szilveszter és Györe Géza neve, Bajsán Borús Erzszié, a Nyárfás-Topolyán Fehér Ferencé, Tóth Ferencé, Juhász Erzsébeté, Harkai Vass Éváié, Brindza Károlyé, Borús Rózsáié, Havas Emilé, Kalmár Zoltánié, Kocsis Antalé, Nebojsza Istvánié, Pastyik Lászlóié, Toldi Éváié és Tőke Istvánié. Így érkezünk el az Ügyeske lány hullámain Kishegyesre, irodalmi nevén Dombosra, ahol a magunkfajta szerzet valóban elképesztő mennyiségben fordul elő, ha figyelembe vesszük, hogy nem egy világvárosról, csupán egy poros faluról, egy erősen elöregedő fészekről van szó. Következzék a – valószínűleg ugyancsak nem teljes lista: Cziráky Imre, Csabai István, Csépe Imre, Csillag Károly, Csordás Mihály, Dudás Kálmán, Gobby Fehér Gyula (azonos a Feketehegyen született Gobby Fehér Gyulával), Greiner Endre, Jámbor Pál (Hiador), Kovács Nándor, Markovics Radmila, Matijevics Lajos, Papp Tibor, Skallák Illés, Simkovics Rókus, Vigh Rudolf, id. Virág Gábor, ifj. Virág Gábor, Bognár Attila, Eper Kálmán, Szerbhorváth György, Kalacsi János, Lakatos János, Fodor Pál, Maronka János, Mirnics Gyula, Nagy Farkas Dudás Erika, Németh Zoltán, Szőke Anna s végül, de nem utolsósorban szerénységünk. Tessék utánaszámolni: harminc név! S e harminc név között nem szerepel a rengeteg újságíró, szerkesztő. De az ő nevüket másutt se soroltuk fel, minthogy „listánkon” elsősorban azok kaptak helyet, akiknek könyvük is megjelent, illetve nevük valamelyik antológiában. Szeghegyet, Szekicset, a mai Lovćenacot átugorva Feketehegyre, Crno Brdóra, Feketicsre érkezünk, Juhász Gézáékhoz, Bányai Jánosékhoz, Sárközi Ferencékhez, Sárosi Károlyékhoz, Podolszki Józsefékhez, Saffer Pálékhoz és Vajda Gáborékhoz, majd pedig a Krivaja torkolatához, Szenttamásra, ám itt mindössze két fészket találtunk: Gion Nándorét és Végel Lászlóiét. E „régiben” tehát összesen hatvan-négy könyves ember. Hogy hány kötettel, arról hozzávetőleges adatunk sincs. Mindenesetre egy kisebb házikönyvtárat lehetne belőlük össze-

állítani. Ha a Krivaja völgyén túl egyetlenegy magyar se élne, alig negyvenezer lélekre hatvanhárom író! (Csak mellékesen álljon itt: a hasonló lélekszámú bánáti románságnak százket írója van! A legtöbb, húsz, Begejci illetőségű.)

Önkéntelenül fölmerül bennünk a kérdés: miért termelt, termel ez az aránylag kicsi terület ennyi író, költőt, krónikást, helytörténészt stb.? Mi a célja ezzel a tengernyi tollforgatóval? Mert mégiscsak elképesztő, hogy egyetlen falunak harminc olyan íróféléje legyen, aki könyvet tett le az olvasó asztalára. Olyikuk akár két tucatot is!

A kérdés akkor is izgat bennünket, ha tudjuk, hogy ezzel a jelenséggel nem állnak egyedül a Krivaja-völgyiek. A vidék, úgy látszik, inkább számon tartja a saját írogató embereit (itt most állandóan róluk beszélünk), mint egy nagy szellemi központ, mondjuk egy metropolis, egy főváros. Nemrég készült el a délvidéki magyar irodalom lexikona. Készül, igaz, mint a Luca széke, az erdélyi is. Legalább négy vaskos kötetből fog állni. Talán a felvidékire, a kárpátaljaira is sor kerül egyszer. A hatvanas években kiadott *Magyar irodalom lexikon* három kötetből áll, ugyancsak háromból a legújabb is. Ezekben csak „szórványosan” vannak jelen a határon túli magyar irodalmak, a vidék „végvidékei”. Hiába is keresné bennük valaki a kishegyesi harmincakat, de igen számosat azok közül is, akiknek a délvidéki vagy erdélyi lexikonokban szorítottak helyet. Hogyan is festene az a nagy magyar irodalmi lexikon, amelyikbe fölvennének mindenkit, aki fejébe vette, hogy tollal a kezében hadakozik? Az bizony nem három kötetből állna, de legalább tizenháromból!

Belekapva ebbe a bonyolult jelenségbe, nem is ez hozott bennünket izgalomba; arra szeretnénk választ kapni mindenekelőtt önmagunktól, annak a titkát szeretnénk megfejteni, mi lehet a célja egy ilyen pusztulásra ítélt régióknak, amilyennek a Krivaja völgyét látjuk, ezzel a meg-hökkentően, már-már ijesztően sok krónikással? Nem az munkált-e mindig és munkál ma is bennük, hogy ha el kell tűnnünk a föld színéről, legalább az emlékünk maradjon fenn? Ehhez a komor jóslathoz persze untig elegendő lenne egyetlenegy szál krónikás is. Félő azonban, hogy azt az egyet észrevennék-e ott, ahol egy seregnyi hangjára se figyelnek.

De ne találgassunk, főleg ne ködösítsünk és ne tudálékoskodjunk. A felvetett jelenség magyarázatát hagyjuk a szakemberekre. Ha egyáltalán

fontosnak tartják megvizsgálni. Mert ha igen, rászánhatnak erre is egy fél napot, akár egy egész napos tudományos konferenciát is. Mi inkább csak eltűnődünk a jelenség felett.

*

Az *Iskola a határon* című Ottlik-regényt vagy tizenhét nyelvre lefordították. Közöttük természetesen, elsősorban talán legelőször franciára. Magától a szerzőtől tudjuk, milyen szépen fogadta a francia kritika, s milyen „szépen” a francia olvasók: a könyvből alig kelt el néhány példány. Ottlik Gézát, abból megítélve, ahogy ezt előadta, nem taglózta le, nem tette lelki beteggé. Hiszen a regényét nem a francia, angol, német, olasz vagy szerb olvasónak írta. Nem az említett nyelveken, csak egyetlen, az övé. Ezek szerint mindenekelőtt és mindenekfelett – s ezt a legcsekélyebb fellengzősség nélkül állíthatjuk, akár az ő nevében is – a magyar olvasóknak szánta. S aligha vigasztalta volna egy világsiker, ha odahaza észre se veszik, meg se ugatják az Iskolát. Az már más kérdés, ha nem „ugatják” meg úgy, ahogy megérdemelné. Egy magyar író nemes fölháborodásában honfitársait korholja, mert szerinte az Ottlik-regényben nem ismerik fel a „legjobb” magyar regényt. Hasonlót persze a francia olvasók képébe már nem merészel belevágni. Nincs is hozzá joga. Ahhoz se túlságosan, hogy számon kérjen valamit is az olvasóktól, így a magyar olvasóktól is. Az olvasók ugyanis nem kérték fel sem Ottlikot, sem Esterházyt, sem Arany Jánost, sem Ady Endrét, hogy írjon nekik szent szándékkal gyönyörűt. Mert ha erre felkérte volna valaki Móricz Zsigmondot, bizonyára fennakadt volna az írógépén a billentyű. Az író nem az olvasó kedvéért ír, legkevésbé azért, hogy az olvasó kedvébe járjon. Persze akadnak ilyen írók is. Ottlik Géza aligha tartozott közéjük. Vörösmarty se. Valamit azért tudtak: ha ér valamit a *Szózat* vagy az *Iskola a határon*, azt azok őrzik meg, akiknek elsősorban szánták: a magyar olvasók. Mert hát nekik szánták úgy a *Pacsirtát*, mint az *Árvácskát*. Végső soron. Mert hát e szent szándék nélkül talán meg se születtek volna. Cs. Szabó László mondta, hogy neki, mint írónak untilg elegendő az az olvasótábor, amelyet a magyarság „kitermel” magából. Esze ágába se jut a szomszédba kacsingatni, ami nem jelenti azt, hogy ne fogadná örömmel a lengyel vagy a spanyol olvasó csodálatát. A világ legtermészetesebb dolga, hogy magyar író mindenekelőtt a

magyar olvasó érdeklődésére számít. De ha a magyar glóbusz mégis szűk volna számára, még előtte a nagyvilág, tágas tereivel, lehetőségeivel.

*

Mielőtt elindulna a feleségem közös szülőfalunkba, tehát „haza”, mert mindkettőnk számára még mindig az a haza, megkérdezi: akkor hát kitegyem az ablakba? És fölmutatja a papírlapot: EZ A HÁZ ELADÓ. Megboldogult szülei házáról, az örökségről van szó. Jelenleg egy idős asszony él benne, a gondjaira van bízva, szépen rendben is tartja a házat és környékét. Szeretnénk megtartani ezt a megbízható lakót, sajnos beteges s így, mondogatja, valószínűleg hamarosan a lányához kell költöznie. A ház üresen maradna, s állásában tönkremenne. A jelenlegi állapotában talán még lehetne valamit kapni érte, jóllehet a faluban nehéz eladni házat, nagy a kínálat, kicsi a kereslet, annak ellenére, hogy az elmúlt tíz év alatt elég szép számban telepedtek itt le szerb menekültek, a legújabb népszámlálás szerint több mint hétszázan, de telefonhívásomra egy helybeli bennfentes barátom megcáfolta ezt, mondván, hogy az újságban megjelent hírbe hiba csúszott: nem hétszáz új lakóról van szó, csupán kétszáz körüliről. Számomra ez is sokatmondó. Egy új honfoglalás kezdetét jelzi. Két és fél évszázad alatt összesen nem telepedett itt meg annyi más anyanyelvű, mint a most hátunk mögött hagyott egyetlen évtizedben! De maradjunk csak az eladásra ítélt háznál. Ahová eddig „hajajártunk”. Az egyetlen pont a faluban, ahová még volt hova hazajárni. Mert a rokonokhoz, jó barátokhoz, ismerősökhöz látogatóba, vendégségbe megy az emberfia, igazából hazamenni csak a sajátjába, a saját házába tud. Persze, amióta városi lakos lettem, s azt mondom, hogy holnap reggel hazautazom, soha nem egy konkrét házra, a szülőháza gondolok, hanem az egész falura; ez, az eladandó ház után is, remélhetőleg megmarad. De amikor a feleségem kezében megláttam a fölmutatott papírlapot azzal a szöveggel, egy pillanatra megállt bennem a lélek, és vigyáznom kellett, nehogy a kibicsaklott hangom eláruljon: jól meggondoltad? Ő is arra vigyázhatott, amire én, amikor kimondta: így döntöttem. Mert vannak pillanatok, amikor akár egy igekötőn is megtörhet az ember hangja. Talán ez is olyan pillanat volt. Mert nem lehet könnyű azt a házat, azt a fészket áruba bocsátani – (el)árulni –, amelyikben az ember megszületett és felnőtt, különösen, ha az a ház

valóban kedves és meleg fészek volt. Családi fészek. Ez még nekem se mindegy, hiszen sok-sok éven át oda is hazajártam, s jó ideje már csak oda járhatok haza. Egyik könyvemben pedig, a ház tartozékát, a volt kovácsműhelyt igyekeztem megörökíteni, bizonyos olvasóim szerint nem valami nagy sikerrel, egy kritikusom pedig – aki alkalmasint jól elvetette a súlykot – a könyv eme fejezetét „a magyar prózában páratlan szépségűnek” nevezte. Most a házzal együtt ez a volt kovácsműhely is áruba bocsáttatik. (Mit szólna ehhez a volt kovácsmester, ha feltámadna s meglátná az ablakban azt a papírlapot, ami a mai nap folyamán, mint egy ÍTÉLET, oda kitűzetik?) Tudom, a helyzetben, az ÍTÉLET-en, az ÁRULÁS-on semmit se változtat, mégis utána szólok a feleségemnek, hogy maradjon a papír szövege úgy, ahogy nekem bemutatta, maradjon csak magyarul, ezen az egy nyelven a lassan kétnyelvűvé váló faluban, mintha ezzel a keserű dacossággal valamit is könnyítenék kutyának való kedvemem és rossz lelkiismeretemen.